

Kunst

I BYUDVIKLING

Realdania

Realdania
By & Byg

Kunst

I BYUDVIKLING

Kunstværk af Peter Holst Henckel på væggen i boligbyggeriet Langebro, Kanalbyen i Fredericia.

Forord

Kultur og midlertidige aktiviteter indgår ofte i byudvikling for at åbne nye byområder op og give dem identitet, involvere lokale borgere eller tiltrække investorer og tilflyttere udefra.

Gennem projekterne Køge Kyst og Kanalbyen i Fredericia, som gennemføres i partnerskab med hhv. Køge og Fredericia Kommune, har Realdania By & Byg gjort sig en række erfaringer med strategier for kunst i byudvikling.

I denne publikation samler vi nogle af erfaringerne fra Køge Kyst og Kanalbyen i Fredericia op, samtidig med at vi inddrager andre danske eksempler på, at kunsten har indgået i byudvikling eller byggeri som et bidrag til at fremme bæredygtige byer.

Publikationen henvender sig til kommuner, byudviklingselskaber, rådgivere og andre professionelle, som vi håber kan finde inspiration til at overveje kunsten som et værdiskabende aktiv i deres egne projekter – og når valget er truffet: finde inspiration i de strategier, greb og processer, som er omtalt i publikationen.

Direktør Christine Buhl Andersen bidrager på de følgende sider med at sætte en både historisk og aktuel ramme, som kan perspektivere de efterfølgende eksempler.

Herefter dykker vi ned i en række af konkrete erfaringer og eksempler på inddragelse af kunsten - først i byudvikling, så i byrum og til sidst i det enkelte byggeri. Afslutningsvis sætter vi mere generelt fokus på processen og samarbejdet mellem kunstnere, bygherrer og fagprofessionelle og inddrager erfaringerne fra Statens Kunstfond, der har mangeårig erfaring på området.

Realdania By & Byg vil gerne sige tak til alle, der har bidraget med at dele deres erfaringer.

God læselyst!

Peter Cederfeld, adm. direktør
Realdania By & Byg

Indhold

7

Resumé

8

Kunst til tiden

Rammesættende artikel af Christine Buhl Andersen.

22

Kunsten åbner byen for alle

Om kunstens rolle i byudviklingsprojektet Køge Kyst.

28

Boligprojekter spiller med i Kanalbyens kunstsatsning

Om arbejdet med at realisere en kunststrategi for Kanalbyen i Fredericia.

34

Kunsten som medskaber af byens rum

Om kunstens rolle i byrumprojekterne Superkilen i København og ARKENWALK i Ishøj.

42

Kunst på byens flader

Fire eksempler på kunst integreret i belægninger og på facader.

46

Kunst og nærvær i Holstebros nye sundhedscenter

Eksempel på kunst integreret i nybyggeri.

48

Kunstneren som problemløser

Statens Kunstfonds erfaringer med, når kunstnere indgår i byudvikling og byggeri.

56

Realdania By & Byg

58

Andre udgivelser om byudvikling fra Realdania By & Byg

Resumé

Kunsten indgår i stigende grad, når kommuner, byudviklingselskaber, bygherrer og andre aktører ønsker at gøre nye bydele, byrum eller bygninger levende og attraktive.

Når nye bydele skal udvikles, kan kunst skabe tidlig opmærksomhed og ejerskab, og den kan være med til at udvikle bylivet og tilføre området værdi – hvad enten den optræder midlertidigt eller indarbejdes mere permanent i den nye by.

Det er blandt andet erfaringen i byudviklingsprojektet Køge Kyst, som i en årrække har brugt kunst og kultur som drivkraft for byudviklingen, allerede inden det første byggeri er skudt op.

Kanalbyen i Fredericia arbejder helt aktuelt med at implementere en kunststrategi, som ikke kun omfatter kunst i det offentlige rum men også i de enkelte boligbyggerier – i et tæt samspil med de private bygherrer, som opfører de nye boliger ved Lillebælt.

Men kunsten kan også give eksisterende byrum og kvarterer et løft og involvere områdets borgere. Det

er Superkilen på Nørrebro et markant eksempel på, og i Ishøj er et andet projekt undervejs, hvor kunsten bidrager til at skabe en oplevelsesrig og sammenhængende forbindelse mellem Kunstmuseet ARKEN og Ishøj Station.

Endelig kan kunst give det enkelte byggeri identitet, skabe oplevelser og bidrage til trivsel hos bygningens brugere.

Uanset om kunsten skal stimulere udviklingen af hele bydele, byrum eller det enkelte byggeri, er det ofte en fordel at indtænke kunsten tidligt i processen, hvor kunstnerne indgår i tæt samarbejde med fx bygherrer, arkitekter eller entreprenører.

Og ifølge Statens Kunstfond, som er involveret i mange projekter, hvor kunst spiller sammen med byrum og bygninger, er kunstnere i dag blevet meget mere vant til at forholde sig til det enkelte sted, til at arbejde tværfagligt og til at indgå i involverende processer med borgere og brugere – og samtidig er der kommet flere professionelle til, som kan rådgive bygherrer og andre om netop dette samspil.

I 2008 lod kunstneren Roger Hiorns
25.000 liter kobbersulfatopløsning løbe
ned gennem lofterne på en nedrivningsklar
lejlighed i London – som en kommentar til
byudvikling, boligbyggeri og slum.

Kunst til tiden

Af Christine
Buhl Andersen

Kunsten bruges i stigende grad strategisk til at gøre bydele, byrum og bygninger levende og attraktive. Det er til tider et konfliktfyldt felt, fordi kunstens selvforståelse strider mod tanken om at tjene et formål – men både herhjemme og ude i verden findes vellykkede eksempler, og i virkeligheden hviler kunstens rolle som medskaber af det byggede miljø på en ældgammel tradition. Christine Buhl Andersen, i dag direktør for Glyptoteket og tidligere direktør for KØS Museum for kunst i det offentlige rum opridser i denne artikel traditioner, argumenter og gode eksempler – og sætter på den baggrund scenen for det videre arbejde med kunst i byudvikling.

Over halvdelen af jordens befolkning bor i byer, og i 2050 forventes det at være 66 procent. Det er en udvikling, som først og fremmest kræver intelligente løsninger for byggeri, transport og energi, men som også mange steder i verden har øget fokus på det gode bymiljø og byggeri. I den forbindelse har også billedkunsten fået nye opgaver og muligheder som et dekorativt element og især med efterspurgte funktioner som bl.a. vartegn, mødested og identitetsskaber. Det gælder, når kunsten indgår som permanent integreret element i arkitektur og byrum, og når den fungerer som mere midlertidig attraktion i byers udviklingsstrategier. Succesfulde eksempler på sådanne samspil mellem politikere, bygherrer, planlæggere, arkitekter og kunstnere findes i flere skalaer.

Et godt eksempel er The Highline, den nedlagte højbane på Manhattans vestside, som er omdannet til et selvstændigt byrum hævet over gadeplan med vandresti, planter og kunstprojekter, sidde- og opholdsrum. En hjemlig case er byrummet Superkilen på Nørrebro i København, som ligeledes er blevet en populær kombination af opholdssted, passage, aktivitetsrum og park. Både i New York og i København er kunsten en aktiv og helt central medspiller.

De, der har prøvet at arbejde med bygningsintegreret kunst og kunst i det offentlige rum, ved imidlertid også, at det er et spændingsfyldt felt med mange modsatrettede interesser.

De, der har prøvet at arbejde med bygningsintegreret kunst og kunst i det offentlige rum, ved imidlertid også, at det er et spændingsfyldt felt med mange modsatrettede interesser. Hårdt trukket op møder arkitekturens og planlægningens rationaler her kunstens selvforståelse som autonom – kunst for kunstens egen skyld. Det er en moderne kunstforståelse med rødder i romantikken, som dækker over, at kunstens primære opgave ikke er at tjene bestemte formål, men at arbejde med erkendelsesmæssige eller rent æstetiske spørgsmål i egen ret. Samtidig har nye medier og udtryksformer som videoværker, lys- eller lyd-kunst givet bygherrer, ejere og brugere helt nye udfordringer, når det gælder praktiske spørgsmål som holdbarhed og drift.

Inddragelsen af kunst kan bl.a. af disse grunde opleves som 'grus i maskineriet' for dem, der er ansvarlige for et tungt og dyrt byggeris fremdrift og økonomi og senere dets drift og vedligehold. For kunstnerne kan det omvendt opleves som grænseoverskridende, at praktiske, tekniske og økonomiske krav påvirker en kunstnerisk ide, eller at grupper af mindre kunstkyndige samarbejdspartnere ligefrem har holdninger til kunstværkets udformning. Det er et vilkår, de fleste arkitekter er vant til, uanset at det også for en visionær arkitekt kan være svært at acceptere; arkitektur er jo – det skal man ikke glemme – selv en af de 'skønne kunster'. Endelig kan den eksponering kunsten får, når den optræder i det offentlige rum, afstedkomme heftige debatter, og det kan være svært at håndtere for alle parter – ikke mindst når der er politisk styrede, offentlige instanser involveret.

De seneste årtiers fokus på feltet har imidlertid skabt værdifuld ny viden og kompetencer både hos kunstnere, fonde, bygherrer, myndigheder og rådgivere om, hvordan private og offentlige instanser i samspil bedst kan håndtere byggeriets kostbare og komplekse processer, så kunsten bliver en succesfuld og værdiskabende medspiller – også uden at den skal lade sig kompromittere. Det stiller krav til alle parter inklusive kunstnerne, men det har også medført en ny bevidsthed om, hvilke værdier kunsten kan tilføre i nutidens byggeri og bymiljø – særligt når den på en professionel måde integreres i byggeri og byudvikling.

Et fremtrædende eksempel både i dansk og international sammenhæng er partnerskabet Køge Kyst, som blev indgået mellem Køge Kommune og Realdania By & Byg i 2009, og som udvikler det tidligere industriområde på Køges Søndre Havn og ved Køge Station. Med udgangspunkt i at byliv skulle komme før bygninger, har kunst og kultur fra begyndelsen været både fremelsket og målrettet økonomisk støttet som motor for projektet.

Men også andre nye aktører er på banen: Nordea-fonden donerede i 2015 projektet Cirkelbroen til Københavns Kommune, som er en bro tegnet til Københavns Havn af billedkunstneren Olafur Eliasson. Broen er et kunstværk med en funktion: den forbinder Christiansbro med Applebys Plads over den sydlige indsejling til Christianshavns Kanal og gør det muligt at gå, løbe eller cykle over og langs denne del af Københavns havn.

De nyere aktører har dermed sluttet sig til nogle af de mere erfarne på feltet, nemlig Ny Carlsbergfondet og Statens Kunstfond. Ny Carlsbergfondet, som

Den nedlagte højbane 'The Highline' i New York er omdannet til et hævet byrum, hvor kunsten spiller en central rolle. Her betragter forbi passerende værket 'Still Life with Landscape (Model for a Habitat)', 2011, af den amerikanske kunstner Sarah Sze. Værket kunne ses i perioden 8. juni 2011 til 6. juni 2012.

Jeppe Heins blå bænke ved Den Blå Planet i København er et godt eksempel på, at kunst og funktionelt byinventar går op i en højere enhed.

brygger Carl Jacobsen stiftede i 1902 ud fra ønsket om at gøre kunsten tilgængelig for det bredest mulige publikum, har som en del af sit virke støttet kunstværker i det offentlige rum, fra Edvard Eriksens Den Lille Havfrue fra 1913 til Jeppe Heins bølge af blå bænke opstillet ved Den Blå Planet i København i 2015. Brygger Jacobsens visionære intention er på mange måder forløber for visionen bag Statens Kunstfond, der blev til som en del af velfærdssamfundets kulturpolitik. Statens Kunstfond blev i 1956 oprettet med det formål at fremme den billedkunstneriske udformning og udsmykning af Statens bygninger og anlæg, og dermed blev kunsten for alvor et samfundsanliggende. Siden 1983 har det såkaldte kunstcirkulære ydermere betydet, at der ved større statslige byggerier afsættes et fast procentmæssigt beregnet beløb til kunstnerisk udsmykning. I dag varetages arbejdet med at implementere kunsten i de statslige byggerier af Bygningsstyrelsen i samarbejde med Statens Kunstfond og eksterne konsulenter.

Endelig har kommunerne fået øjnene op for, at kunsten kan være en motor for branding, bosætning og udvikling i en by, og i den forbindelse finansierer kommunerne et langt stykke ad vejen selv deres kunstprojekter, ligesom regionerne har arbejdet strategisk med at afsætte midler til at integrere kunst i nye hospitalsbyggerier. Private rådgivningsvirksomheder har her fundet et marked, idet kommuner og regioner har erkendt, at der kræves specifikke kunstfaglige kompetencer og indsigt i de komplicerede processer i spillet mellem planlægning, byggeri og kunstprojekter, for at de lykkes.

Borgerne – repræsentation og konflikt

I Danmark tænker vi altså med rette på Statens Kunstfond, når vi historisk skal bestemme, hvornår kunsten i det offentlige byggeri og rum kulturpolitisk set blev demokratiseret. Kunstfonden blev sat op efter et armslængdeprin-

cip med demokratiske udvalg, hvor kunsteksperter og lokale repræsentanter sammen skulle finde de rigtige løsninger. Paradoksalt nok er kunstfonden imidlertid ofte blevet opfattet som en smagsdømmende og bureaukratisk magtinstans fra hovedstaden. Det har afstedkommet debat og klager fra borgere, der har været trætte af at få 'gaver' i form af for dem uforståelige skulpturer eller udsmykninger, som omvendt lige så ofte er blevet forsvaret med, at et af kunstens fremmeste formål netop skulle være at vække debat.

Elmgreen & Dragsets skulptur 'Han' vakte stor debat, da den blev opstillet på en havnemole i Helsingør i 2012.

Et eksempel er opsætningen af skulpturen Han på Helsingørs havnefront i 2012 i forbindelse med et stort byudviklingsprojekt. Skulpturen er udformet af kunstnerduoen Elmgreen & Dragset som en mandlig pendant til Den lille Havfrue med en yngling udført i spejlblankt aluminium, siddende i samme lidt sårbare positur. Det kunne værftsarbejderne ikke se som et relevant vartegn for dem og Helsingørs skibsværftskultur; de kunne simpelthen ikke identificere sig med den unge mand på stenen og protesterede mod projektet.

Når der opstår konflikter om opstilling af kunstværker i det offentlige rum i dag, handler det ikke sjældent netop om repræsentation – om hvorvidt større eller mindre befolkningsgrupper kan identificere sig med dem.

Repræsentation var også et centralt spørgsmål, da Ny Carlsbergfondet i 2016 donerede et mindesmærke for den danske matematiker, seismolog og

Elisabeth Toubros mindesmærke for videnskabskvinden Inge Lehmann adskiller sig på mere end én måde fra de øvrige monumenter ved Københavns Universitet.

statsgeodæt Inge Lehmann (1888-1993) til Københavns Universitet. Monumentet udført af Elisabeth Toubro blev prominent opstillet på Frue Plads, side om side med monumenter for Niels Bohr og en række andre mandlige videnskabsfolk. Kun ganske få kvinder er hædret på denne måde i det offentlige rum, så det var i den forstand en monumenthistorisk begivenhed. Der var stor opbakning fra universitet, Københavns Kommune og altså fra fondet, der med sin donation leverede et feministisk statement. Bemærkelsesværdigt er det dog, at mens universitetet oprindeligt havde ønsket en portrætbuste i stil med de øvrige opstillede, ville fondet kun støtte en fri skulptur, da der i deres øjne ellers ikke ville være tale om et kunstværk.

For i højere grad at imødekomme borgerne, er der i de seneste årtier arbejdet målrettet med kunstens tilblivelsesprocesser, og kunstnerne er i langt højere grad blevet eksperter i at inddrage modtagernes identitet, hverdag og tanker. Der er således mange fine eksempler på, at det kan lade sig gøre at forene den kunstneriske vision med borgernes drømme, ønsker og stolthed - som f.eks. Morten Søndergaards

drømmevæg på et boligkompleks i Valby. Her har kunstneren samlet beboernes drømme og sat dem op i neon som en udsmykning: Alt det vi drømmer om.

Kunst der samler

Der stilles altså store krav til kunstnerne, når de skal løse opgaver i det offentlige rum eller i byggerier. Kravene kan komme både fra fonde, bygherrer og borgere, og for en kunstner kan det være umuligt at indfri dem alle, hvorfor mange projekter af denne type har afstedkommet konflikt. Det gælder ikke mindst i byudviklingsprojekter, for kunstnere bryder sig generelt ikke om at optræde som instrumenter, der har til formål at tiltrække investorer eller få grundpriserne til at stige. Så meget desto mere respektindgydende er de vellykkede kunstneriske håndteringer af potentielt konfliktfyldte opgaver - ikke mindst, når det gælder spørgsmålet om repræsentation.

Et eksempel på, at det kan lade sig gøre selv i et splittet samfund som det amerikanske at samle vidt forskellige borgere og befolkningsgrupper gennem kunsten, finder man ved kunstmuseet LACMA i Los Angeles. Her er det lykkedes kunstneren Chris Burden med værket Urban Light fra 2008 at begejstre folk fra hele Californien. Værket er både en skulptur og et lysværk og

er sammensat af 202 historiske gadelamper fra 1920'erne og 1930'erne, som oprindeligt har stået spredt over det sydlige Californien, hvorfor de som samlet gruppe repræsenterer hele området. Gruppen af lamper - der er 14 forskellige designvarianter - fungerer som et vartegn, der også er blevet et mødested og en populær kulisser for selfies, turistfotos og ikke mindst brudepar, som ønsker at lade sig forevige.

Demokratisk funderede og samlende kunstværker, som borgerne identificerer sig med og tager til sig, kendes også fra Danmark - som i Roskilde, hvor der midt på gågaden er opstillet en statue udført af Mette Agerbæk til ære for bysbarnet, TV-serien Matadors skaber Lise Nørgaard. Værket er en bronzebænk, hvor Lise Nørgaard sidder i naturlig størrelse i den ene ende, som var hun tilfældigvis kommet forbi og havde sat sig, mens der ved siden af er plads til, at man selv kan sætte sig - alle er velkomne, værket er inviterende og demokratisk. Og i Vangede er det lykkedes Kenn André Stilling at skabe et samlende vartegn til ære for byens stolthed, digteren Dan Turéll. I 2011 opførtes nemlig på borgerinitiativ en skulptur midt på pladsen i form af et alfabet af store jernbogstaver omkranset af en 47 meter lang bænk - en meter for hvert år, Turéll nåede at leve.

Chris Burdens værk 'Urban Light' i Los Angeles har formået at samle vidt forskellige befolkningsgrupper og er blevet et populært mødested i byen.

OVERFOR: Spencer Finchs værk 'Thank you, thank you, thank you, fog' på Aalborg Universitet består af 'svævende' glasplader, der blander sig med og fortolker udsigten over Limfjorden.

En stor tradition

Diskussionen om, hvorvidt det er ærværdigt for en kunstner at påtage sig en 'bestilt' opgave fra en bygherre, men også ligefrem lade almindelige mennesker blande sig i indhold og udtryk, og måske medvirke til at kunsten instrumentaliseres, er bølget frem og tilbage. Det sætter imidlertid problemstillingen i et tankevækkende perspektiv, at forestillingen om en fri og autonom kunst i virkeligheden er ganske ung. Historisk set har det nærmest altid hørt til kunstens ædleste opgaver at indgå som en tæt integreret del af arkitektur, bymiljøer og byggeri.

I den antikke græske kultur spillede skulpturen således en vigtig rolle som integreret del af bygninger, templer og helligdomme. Skulpturen fremstillede typisk guder og helte, magtfulde mennesker, atleter, filosoffer og digtere, og samtidig havde den en funktion som ornamentik på bygninger, hvor fx søjler kunne udformes som fritstående karyatider, der bar bygningen.

Monumentet og skulpturen har også siden hørt blandt de klassiske bestilles foretrukne genrer. Kirke-, kejser- og kongemagt har brugt dem til at iscenesætte deres storhed og magt som integrerede dele af bygninger, anlæg og monumenter. Også i denne tradition har kunstnerne 'været på arbejde' for bestillere, hvilket dog ikke forhindrer os i at værdsætte den kunstneriske værdi af værkerne.

Et godt eksempel er rytterstatuen af Frederik den 5. fra 1771 på Amalienborg Slotsplads i København. Netop hvor pladsens symmetriske akser skærer hinanden, har den enevældige konge - højt til hest og yderligere hævet over verden af en piedestal - et rigtig godt overblik over sin by; elegant, imponerende og smukt integreret som en del af byen omkring ham, og med samme magt over sit folk, som han tydeligvis har over sin hest.

Vægge med kulturarv

Også når det gælder maleriets kunsthistorie står nogle af verdenskunstens vidundere tilbage som bygningsintegreret kunst bestilt af magtfulde mæce-ner. Fra Danmark kender vi nok bedst middelalderens kirkelige kalkmalerier, som skulle forkynde bibelen for dem, der ikke kunne læse, og ikke mindst visualisere de rædsler, der kunne overgå dem, hvis ikke de underlagde sig kirkemagten. I dag ser vi dem som et forskønnende bidrag, der hvor de er bevaret eller restaureret efter billedstormens overmalinger.

Går vi sydpå til katolske lande som Italien, er nogle af de smukkeste middelalder- og renæssancekunstværker at finde som udsmykninger. Michelangelos berømte udsmykning af Det Sixtinske Kapel i Vatikanet fra 1508-14 anses for at være et af verdens skønneste kunstværker, som millioner af turister og pilgrimme har bøjet nakken tilbage for at beundre. Det er udført på bestilling fra Paven selv.

Religionens bygninger og budskaber har således helt tilbage til antikken været et særdeles vigtigt arbejdsfelt for kunsten, som først med det 20. århundredes avantgardistiske opgør mod det historiefortællende, illustrerende værk blev forladt som seriøs kunstnerisk genre. Flere store samtidskunstnere har dog både i Danmark og i udlandet fundet ny interesse for at arbejde i det religiøse rum - om end uden at underlægge sig dogmatisk, figurativ og forkyndende fortælle teknik. Den tyske kunstner Gerhard Richter færdiggjorde i 2007 en 110 m² stor glasmosaik til den historiske katedral i Köln. Richters abstrakte formsprog var så langt fra den traditionelle figurative kirkekunst, at ærkebiskoppen var imod det, og konservative kirkemedlemmer ligefrem mistænkte ham for at ville lave islamisk propaganda. Og i Liverpool har den feministiske billedkunstner Tracey Emin, der er kendt for at trække følelser og oplevelser fra sit problemfyldte privatliv ind i sin kunst, skabt et lyserødt neonværk til katedralen udført som en forstørret håndskreven tekst: I felt you and I knew you loved me. Et værk hun i 2014 genskabte til Københavns Domkirke i samarbejde med KØS Museum for kunst i det offentlige rum.

Også Statens Kunstfond og Bygningsstyrelsen har fornyet fokus på værdien af den bygningsintegrerede, stedsspecifikke kunst. Men til forskel fra de historiske eksempler, er der i dag lagt stor vægt på inddragelse af brugerne. Blandt

Historisk set har det nærmest altid hørt til kunstens ædleste opgaver at indgå som en tæt integreret del af arkitektur, bymiljøer og byggeri.

eksempler på nytænkende løsninger kan man fremhæve Signe Guttormsens udsmykning af Midtsjællands Gymnasium i Ringsted, hvor bygningens akustikvægge er udført som udskårne trævægge med mønstre af elevers sms-tekster indlagt i farvede lag i træet. Guttormsen har arbejdet tæt sammen med eleverne om projektet. Også den amerikanske kunstner Spencer Finchs værk Thank you, thank you, thank you, fog til AAU's Create-bygning på Aalborgs Havnefront fra 2018 er udført i dialog med universitetet, men tager i højere grad udgangspunkt i naturen uden for bygningen. Den er udført som en installation af svævende glasplader, der både blander sig med og giver en fortolkning af udsigten over Limfjorden udenfor vinduerne – med reference bl.a. til en impressionistisk maleritradition.

Midlertidighed som strategi

Mens aktører som Statens Kunstfond og Ny Carlsbergfondet traditionelt har arbejdet med opsætning af permanente kunstværker – i bygninger såvel som byrum – er evighedens materialer som bronze og marmor blevet stærkt udfordret i byrummet af de subkulturer, der ikke sender ansøgninger, før de placerer deres kunst. Mest radikal har graffiti-scenen været, da den i 1980'erne meldte sig i byrummet som et anarkistisk og anonymt udtryk, der benyttede sig af mure, forladte bygninger, togvogne osv. som flade for [ulovlige] udsmykninger. Graffiti blev i mange år oplevet som hærværk, men er bl.a. på steder som Roskilde Festival inviteret ind som et velkomment kulturelt bidrag. Det gælder også den såkaldte street art, som er i familie med graffiti ved at være anonym og ulovligt opsat, men som udføres af individuelle kunstnere, der med pseudonymer som kunstnernavne benytter sig af langt mere varierede materialer. Begge retninger er efterhånden blevet en del af mainstream-kulturen.

I takt med at man mange steder i verden fik øjnene op for, at kunsten ikke altid skulle indgå som blivende monumenter, blev den en strategisk og livgivende medspiller i den areal- og byudvikling, der er foregået i mange byer, hvor tidligere industriområder skulle udvikles til ny livfuld urbanitet. Denne udvikling har haft afgørende betydning for, hvordan man arbejder med kunsten i det offentlige rum i dag – langt mere procesorienteret og borgerinddragende end den traditionelle udsmykningsproces. Derfor kræver disse opgaver også flere og andre kompetencer af kunstnerne end de traditionelt kunstneriske. Det har samtidig givet borgerne nogle helt andre oplevelser af kunsten end dem, de typisk får på museer; det er som om netop midlertidigheden, dét, at man på forhånd ved, at tingene skal fjernes igen, gør modet og fantasien større – også hos de involverede politikere, forvaltninger og miljø- og teknikmyndigheder.

I Danmark blev et unikt samarbejde mellem KØS Museum for kunst i det offentlige rum og Køge Kyst fra 2009 platform for en række udstillingsprojekter

på Søndre Havn, som i disse år er under kraftig forandring til et nyt beboelsesområde. Kunsten blev strategisk brugt til at få folk til at gå på opdagelse i området og se dets kvaliteter og følge forandringerne. For kunstnere gav det nogle usædvanlige muligheder for at skabe værker ude i det industrielle miljø. Væsentlige danske kunstnere som Randi & Katrine, Christian Schmidt-Rasmussen og FOS blev kastet ud i udfordringer i et nyt udendørs udfoldelsesrum, hvor et andet og bredere publikum mødte både deres kunst og industrihavnen. Den internationale street art-udstilling Walk This Way trak således i 2011 tusindvis af gæster til området.

KØS var inspireret af aktører som det britiske kunstbureau Art Angel, der etablerede projekter af enestående kvalitet i byens rum, som da kunstneren Roger Hiorns i 2008 lod 25.000 liter kobbersulfatopløsning løbe ned igennem lofterne på en nedrivningsklar lejlighed i et boligbyggeri i London. Lejligheden var del af et moderne socialt boligbyggeri, som var forslummet og stod tilbage som et trist monument over en forfejlet boligarkitektur. Besøgende stod i lange køer for at komme ind og opleve den blå hule af kobbersulfatkrystaller, som var groet op på indersiden af hele lejligheden – som en mystisk besættelse – på den ene side smuk og ubegribelig, på den anden side en tankevækkende kommentar til byudvikling, boligbyggeri og slum.

Byudviklingsområdet Køge Kyst har dannet rammen om en række større udendørs kunststillinger. Her ses Christian Schmidt-Rasmussens 'Vi lever på ruinerne af en glørværdig fremtid', som blev skabt til udstillingen MUR HÆK HEGN i 2013, og som kunne ses på Søndre Havn i en årrække, indtil værket måtte vige for byudviklingen.

... det er som om netop midlertidigheden, dét, at man på forhånd ved, at tingene skal fjernes igen, gør modet og fantasien større – også hos de involverede politikere, forvaltninger og miljø- og teknikmyndigheder.

Cirkelbroen er et funktionelt kunstværk af Olafur Eliasson, skabt til Københavns Havn.

Fremtiden

At kunsten kan medvirke til at skabe opmærksomhed og værdi for en by, har ofte også været filosofien bag de mange biennaler og kunstfestivaler, der i de seneste 20 år har været afholdt rundt om i verden, bl.a. i Liverpool. Her har Englands mest professionelle udstillingsfolk og kunstfaglige kræfter indtaget nedlagte butikker, industriområder, kirker og boligområder med spændende midlertidige kunstværker og i samarbejde med lokale museer og gallerier sat byens udfordringer som trængt tidligere industriby på tapetet.

I London afholdes en populær årlig konkurrence om en midlertidig skulptur til den fjerde – og tomme – plint på Trafalgar Square, hvor bl.a. Elmgreen & Dragset har vundet og fået opsat en dreng på en gyngehest som alternativ til den traditionelle rytterstatue. Skulpturen er i øvrigt erhvervet af ARKEN i Ishøj, hvor den nu er permanent opstillet som en slags vartegn nær indgangen.

Andre steder som i København går tendensen imidlertid nu den anden vej: Ikke flere midlertidige, oplevelsesorienterede festivaler og kunstprojekter, der kan trække turister, larm og medieomtale til, tak! Lyder de kritiske røster, som peger på, at det er vigtigt ikke kun at skabe opmærksomhed, men også 'livability' – hvor fokus er på den hverdagsværdi, kunsten kan skabe for de lokale brugere. Det skal den bl.a. gøre ved at fokusere på kvalitet, som i den hæderkronede tradition helt tilbage fra antikken kan bidrage til byggeri og byrum med glæde, skønhed, overraskelse og eftertænksomhed og dermed værdi for mennesker i det daglige.

Det er også nogle af de værdier, man finder fremhævet i visionerne hos Bygningsstyrelsen, som vil bruge kunsten til at skabe de rigtige rammer for arbejde og læring hos deres brugere, der bl.a. omfatter universiteter, politi, domstole og centraladministration.

I Statens Kunstfond er strategien i de senere år også lagt om, og man har haft mod til at eksperimentere med borgerinddragelse, aktivisme og nye processer - bl.a. med inspiration fra byudviklingsprojekter som Køge Kyst – og omdannelsen af containerhavnen Bjørvika i Norge – et sted, som i dag er dedikeret til kunst og urbant landbrug. Først og fremmest har man erfaret, at gentrificeringsmodellen, hvor kunsten hives ind for at hæve grundenes værdi og bane vejen for investeringer i ny by, der så ender med at uddrive kunsten, er for kortsigtet. I stedet har man med stort held f.eks. arbejdet med et projekt i Vejle Kommune, hvor kunstneren Anders Bonnesen har ladet citater fra 25 digtere nedfælde i 400 meter fortov. Projektet illustrerer, hvordan kunsten kan integreres i anlæg og hverdag i en by – og samtidig fungere som identitetsskaber og vartegn. Fonden er i det hele taget optaget af at støtte langsigtede perspektiver, hvor forskellige kunstnere og mangfoldige praksisformer engageres - som en ny kunststrategi i Skærbæk Kommune, der bl.a. skal bidrage til mere liv i byen, underbygge fællesskaber og møder på tværs af generationer og styrke byens identitet som et engageret og aktivt sted at leve og besøge.

Endelig er Statens Kunstfond ude i en række projekter, der handler om at være socialt engagerende og skabe nye fællesskaber, som i projektet 'Værebros Park nu og i fremtiden?' Her har fondet i en tidligere slagterbutik i centeret i Værebros Park i Gladsaxe støttet et mødested og udstillingsvindue for forsøgsvis kunstaktiviteter under navnet KunstVild.

Hvis man skal konkludere, kan man sige, at der er foregået en drastisk udvikling på hele feltet de seneste 10-15 år, ikke kun i Danmark men mange steder i verden. En stolt kunsttradition med rødder i Antikken er udfordret og genopfundet i lyset af dagsordener, der både har handlet om at skabe nye bydele, løfte værdien af forladte eller nedslidte byområder og løse problemer i form af manglende identitet eller fællesskab. Og med indførelsen af processer, der er langt mere demokratiske end autoritære. Efter et århundrede med en strid kamp mod alt, hvad der kunne have til formål at spænde kunsten for en formålstrukket vogn eller instrumentalisere den, er tiden atter inde for kunstnere til at tage handsken på og begive sig ind i et felt, hvor der er rige muligheder for at kunsten virkelig kan spille en rolle i samfundet. Et felt, hvor aktørerne i den grad har lært og erfaret, og hvor processerne er blevet professionaliseret på en måde, som gør det muligt for kunsten at deltage aktivt – og samtidig bevare sin integritet, sit kritiske potentiale og sin frihed.

Kunsten åbner byen for alle

I byudviklingsprojektet Køge Kyst har kunst og kultur fra begyndelsen haft en helt særlig plads og været med til at åbne området for både borgere og besøgende. Samtidig har kunsten været med til at skabe opmærksomhed omkring og give identitet til den nye bydel, som i disse år for alvor skyder op.

“Jeg startede i Køge Kyst i november 2015, og mit første møde med Køge Kysts kunstsatsning var, at Berlingske bragte en oversigt over de ti bedste kunstudstillinger i 2015 - og der var KØS' og Køge Kysts udstilling hernede med”, siger Køge Kysts projektdirektør Tove Skrumsager Frederiksen.

Den udstilling, som hun henviser til, var med kunstnerduoen Randi & Katrine og arrangeret i et samarbejde

Projektdirektør Tove Skrumsager Frederiksen arbejder med, hvordan Køge Kysts satsning på kunst og kultur kan videreføres i en tid med flere og flere byggerier. I baggrunden værket 'Skoven' af kunstnerduoen Randi & Katrine.

mellem KØS Museum for kunst i det offentlige rum og Køge Kyst. Den kunne derfor opleves både på museet i hjertet af den historiske købstad og langs kulturruten 'Tråden', som snor sig gennem hele projektområdet, fra stationen ned gennem den gamle industrihavn og ud til Søndre Strand.

“Det gav mig lige det der ekstra pust til at tænke, at okay, det her er der virkelig noget energi i, som vi kan bruge fremadrettet. Næmlich at arbejde både med det midlertidige og med kulturoplevelserne. Det var – og er stadig - meget inspirerende”, fortæller Tove Skrumsager Frederiksen, der indtog projektdirektørstolen i 2017.

Kulturpulje

Det ti år gamle byudviklingsprojekt bygger blandt andet på en kommunal visionsplan for området, som fastslog, at kulturaktiviteter skulle have en særlig plads i udviklingen af området, og i 2011 begyndte Køge Kyst at satse massivt på at gøre kunst og kultur til en vigtig driver for byudviklingen, blandt andet gennem en række stort anlagte kunstudstillinger i samarbejde med KØS.

Til at gennemføre kunst- og kulturaktiviteter afsatte partnerne bag byudviklingsprojektet, Køge Kommune og Realdania By & Byg, en 'kulturpulje' på 30 mio. kr., som blev øremærket til midlertidige aktiviteter med stor fokus på inddragelse og samarbejde med lokale aktører.

Som et fysisk greb etablerede Køge Kyst kulturruten Tråden, som med sine 18 kunstnerisk udsmykkede betonsteler og særlige lysinstallationer fungerer som vejviser og forbindelse mellem bymidten og havneområdet. Tråden skal således være med til at nedbryde den barriere, som jernbanen i mange år havde udgjort – og samtidig informerer stelerne om forhistorien og de fremtidige planer for hvert enkelt sted.

Langs Tråden blev der fra 2010 og i årene frem arrangeret en hel række udendørs kunstudstillinger med både danske og internationale kunstnere. Udstillingerne tiltrak mange tusinde besøgende, som udover at få kunstneriske oplevelser også lærte

ØVERST: Det mobile samtalekøkken, skabt af kunstner Jesper Aabille som led i kunstudstillingen Urban Play i 2012, er i udpræget grad et værk, som opfylder en funktion i byen. Alle kan låne køkkenet af Køge Kyst til brug for en hyggelig sammenkomst i byrummet 'Udsigten'.

NEDERST: Et styrhus fra et skib, placeret på den yderste mole med et dansende par indeni, mødte de besøgende til den første store kunstudstilling på Søndre Havn – KURS:HAVNEN i 2009. Værket 'The Haven' er af Katja Bjørn, Hartmut Stockter og Philip Simmons.

KØGE KYST

Køge Kyst udvikler over de kommende 10-15 år en helt ny bydel i Køge med plads til op til 4.000 nye beboere og 4.000 nye arbejdspladser.

Byudviklingsprojektet blev lanceret i 2009 og er et partnerskab mellem Køge Kommune og Realdania By & Byg.

Den enorme gynges på grænsen mellem Søndre Havn og strandengen er skabt af Raumlabor til udstillingen Urban Play i 2012. Gyngen fik lov at blive stående efter udstillingen og kan stadig bruges af forbipasserende.

Kunststrategien er skabt tidligt i projektet og tager afsæt i et industriområde, som man skulle åbne op. Og den har i høj grad været med til at skabe kunst for alle på højt kunstnerisk niveau.

PROJEKTDIREKTØR TOVE SKRUMSAGER
FREDERIKSEN, KØGE KYST P/S

Køge Kysts Søndre Havn at kende. Flere værker har fået lov til at blive stående og kan stadig opleves.

Køge Kysts kunststrategi

For at sikre kunstværker af høj kvalitet og stedsspecifik karakter gik Køge Kyst til Statens Kunstfond for at samarbejde om en egentlig kunststrategi. I 2012 blev en arbejdsgruppe nedsat, og i 2014 kunne man offentliggøre strategien.

"Kunststrategien er skabt tidligt i projektet og tager afsæt i et industriområde, som man skulle åbne op. Og den har i høj grad været med til at skabe kunst for alle på højt kunstnerisk niveau", siger Tove Skrum-sager Frederiksen, der understreger, at strategien aldrig var tænkt som en decideret handlingsplan for kunst i den nye bydel – men mere til inspiration for Køge Kyst og andre aktører i området.

Til uderummet på det første gennemførte boligbyggeri på Søndre Havn, Strandengen, blev der i 2017 tilføjet et kunstværk i form af en kobberskulptur, inspireret af en kaskelot-knogle, og flere enkeltstående værker er på vej.

Da kunststrategien blev udformet, befandt byudviklingsprojektet sig på et stadie, hvor fokus primært var at åbne området op, skabe tilgængelighed og kendskab, inden byggeriet gik i gang. I dag er virkeligheden ifølge projektdirektøren en anden:

En fantastisk platform

"Der er skabt en fantastisk platform med kultur, kunststillinger og midlertidige byrum, men det meste må vige for at skabe plads til byggerierne hernede. Og jeg er meget optaget af, hvad det er

for elementer, vi skal fastholde, hvordan vi trækker dem ind i den nye bydel og får skabt en basis for, at der kan ske nye ting".

For selvom Kulturpuljen er ved at være brugt op, arbejder Køge Kyst nu med at finde ud af, hvordan satsningen på kunst og kultur kan videreføres i en tid, hvor flere og flere byggerier skyder op. Et af de nyeste eksempler er et videoværk, som i efteråret 2018 – efter mørkets frembrud - mødte fodgængerne på Køge Kysts nyanlagte stationsbro. Værket var udført af kunstnergruppen Superflex som led i KØS' udstilling 'TRANSIT', og den type samarbejder ser Tove Skrum-sager Frederiksen fortsat mulighed for.

Selve kulturruten Tråden er også under forandring og vil hele tiden skulle tilpasse sig byudviklingen. Som følge af de mange gennemførte bygge- og anlægsprojekter i både Stationsområdet og på Søndre Havn har Køge Kyst i 2017 justeret kulturrutens forløb, og senest har selskabet i 2018-19 arbejdet med at renovere og omplacere kulturrutens steler.

"Vi genskaber Trådens struktur, for Køge Kyst udvikler sig over de næste ti år, og den forandring skal stelerne afspejle", siger Tove Skrum-sager Frederiksen og forklarer, at ruteomlæggelsen i 2017 blandt andet gav anledning til at få opført et kunstværk af den lokale multikunstner John Khan i en ellers lidt dyster gangtunnel under jernbanen.

TIL VENSTRE: I 2017 blev Tina Maria Niensens værk 'Resonans' indviet. Værket er skabt til boligbyggeriet Strandengen og er inspireret af knoglen mellem en kaskelots næse og læbe.

TIL HØJRE: 18 betonsteler markerer Køges kulturrute Tråden. De er udsmykket af kunstneren Cai-Ulrich von Platen - her 'Trillebøren' midt på Søndre Havn.

Energien omkring det midlertidige

At have skabt grobund for nye samarbejder på kryds og tværs er noget af det, projektdirektøren især tilskriver Kulturpuljen, og som hun forventer kan fortsætte i den permanente bydel til gavn for alle borgere, ikke kun tilflyttere til den nye bydel. Derudover oplever hun også, at det midlertidige er blevet noget, man i Køge forstår og påskønner værdien af:

"Når man går væk fra statuer i byens rum og i stedet laver noget, der er midlertidigt, så opstår der noget spænding og energi omkring byens udvikling. Du kan ikke bare regne med, at det der sker, er blivende. Vi ved nu, at det godt kan lade sig gøre at skabe de her ting, som giver rigtig meget liv til området, for folk kommer jo langvejs fra for at opleve det".

Tove Skrum-sager Frederiksen har i al den tid, hvor hun har fulgt Køge Kyst-projektet, haft stor respekt for den satsning på kunst og kultur, som har fundet

sted – og den er ikke blevet mindre, efter at hun som projektdirektør er kommet dybere ned i projektet, fortæller hun:

"Jeg må sige, at når jeg ser på det nu, efter at have været her nogle år, så er der ingen tvivl om, at de initiativer, der har været taget i Køge Kyst omkring kunst og kultur, har været af høj kvalitet, og det har på en rigtig gode måde favn timer både det finkulturelle og det folkelige - og så har det også givet identitet til Køge", siger projektdirektøren og uddyber:

"Kunsten inviterer til at blive set, og derfor åbner den byen - det er det modsatte af, når et nyt byområde bliver 'privatiseret'. Og måden det er gjort på, og de kunstneriske bidrag, der er kommet til gennem årene, har sat byen på landkortet. Jeg er faktisk blevet mødt med udsagn om, at den satsning på kunst og kultur, der har fundet sted i det seneste årti, har hjulpet Køge med at tage sig selv alvorligt".

Boligprojekter spiller med i Kanalbyens kunstsatsning

En bæk designet af en lokal keramik inspirerede byudviklingsprojektet Kanalbyen i Fredericia til sammen med Statens Kunstfond at udvikle en kunststrategi, som får kunst, byudvikling og investorernes boligprojekter til at spille sammen.

I efteråret 2015 blev spaden stukket i jorden til det første boligbyggeri i Kanalbyen i Fredericia. Den første kanal i bydelen var allerede anlagt, og flere byggerier var på vej fra nogle af de bygherrer, som havde købt arealer af byudviklingsselskabet.

Omtrent samtidig begyndte projektdirektør Tim E. Halvorsen at reflektere nærmere over, hvordan bydelen tog sig ud udefra – og her kom han frem til, at der manglede et vigtigt fokuspunkt.

Det var et samarbejde omkring en række havnebænke skabt af den lokale keramik og kunstner Gunhild Aaberg, som inspirerede projektdirektør Tim E. Halvorsen til at udvikle en kunststrategi for Kanalbyen i Fredericia.

“Kanalbyen er ikke født med en kunst- og kulturpulje, og det har aldrig været en del af tankegodset bag projektet. Men da bydelen var ved at blive til virkelighed, syntes jeg simpelthen, at kunsten manglede som et vigtigt parameter”, siger projektdirektøren.

Unikt møbel for lille merudgift

Den indsigt faldt sammen med, at kunstner Simone Aaberg Kærn sammen med sin bror Sigge Aaberg Kærn kontaktede Kanalbyen med nogle multifunktionelle byrumsmøbler, som de gerne ville udvikle til Kanalbyens område.

De introducerede også en bæk designet af deres mor, keramik og kunstner Gunhild Aaberg, som har trådt sine barnesko i det, der nu er Kanalbyens projektområde. Hendes bæk var således inspireret af området og bådene på havnen, som hun plejede at sidde på som barn. Projektdirektøren og hans folk var begejstrede for ideen, så i dag står bænkene ude på den lange mole ud mod Lillebælt, kaldet Langebro.

“Vi aftalte at sætte bænken i produktion som et unikt, kunstnerisk byrumsmøbel, der kunne stå ude på Langebro. Finansieringen fandt vi ved at udelade nogle af de arkitekttegnede bænke, som ellers skulle have været sat op på promenaden”, forklarer han og tilføjer:

“Nu fik vi lige pludselig et miks af nogle strømlinede, arkitekttegnede bænke og nogle unikke møbler, der kunne fortælle en helt anden historie. For en meget lille merudgift fik vi skabt et unikt møbel, en unik fortælling og et kæmpe løft til det område, hvor de blev placeret”.

Kanalbyens kunststrategi

Inspireret af processen med de kunstneriske bænke besluttede Kanalbyen at ansøge Statens Kunstfond om støtte til at få udarbejdet en unik kunststrategi. Den skulle være med til at gøre kunsten til en central del af den videre byudvikling.

Ansøgningen blev godkendt, et samarbejde mellem Kanalbyen og Statens Kunstfond gik i gang, og i begyndelsen af 2018 var kunststrategien klar til at indgå i den videre udvikling af området ved Fredericias

Vi vil gerne binde det midlertidige byliv sammen med den fremtidige by. Det er simpelthen målsætningen for os. Den kunstneriske arbejdsproces, som også arbejder med skitser og idéer før realiseringen, minder på en måde meget om det, vi allerede gør i Kanalbyen.

PROJEKTDIREKTØR TIM E. HALVORSEN, KANALBYEN I FREDERICIA P/S

havnefront. Ideen om at indtænke kunsten på en økonomisk smart måde, ligesom med Gunhild Aabergs bænke, lever videre i den færdige kunststrategi.

Kunsten ind i husene

"Det var den type mekanismer, som vi gerne vil bygge videre på. Strategien siger, helt overordnet, at kunsten skal være på højt niveau, den skal integreres i det offentlige eller semi-offentlige rum – og så skal vi have investorernes byggebudgetter til at spille med", forklarer Tim E. Halvorsen.

Det er nemlig helt centralt i Kanalbyens kunststrategi, at kunsten ikke bare indarbejdes i de nye byrum men i høj grad også i de enkelte byggerier, som opføres af private bygherrer. Strategien er således et værktøj til at sikre, at kunsten kommer helt ind i husene i den nye bydel.

KANALBYEN I FREDERICIA

Kanalbyen i Fredericia er et byudviklingsprojekt, som ligger mellem Fredericias historiske bykerne og Lillebælt. Det 20 hektar store område udvikles over de næste 15-20 år til en bydel med plads til 2.800 arbejdspladser og 1.000 boliger.

Byudviklingsprojektet blev lanceret i 2008 og er et partnerskab mellem Fredericia Kommune og Realdania By & Byg.

Strategien fastlægger også, at Kanalbyen med fordel kan arbejde med kunsten, ligesom selskabet har gjort med andre midlertidige aktiviteter på området:

"Vi vil gerne binde det midlertidige byliv sammen med den fremtidige by. Det er simpelthen målsætningen for os. Den kunstneriske arbejdsproces, som også arbejder med skitser og idéer før realiseringen, minder på en måde meget om det, vi allerede gør i Kanalbyen", siger han.

Tidlig indtænkning af kunsten

Kanalbyen arbejder med en langsigtet udviklingshorisont på 20-25 år, hvor byudviklingsselskabet i etaper udbyder og sælger grunde til investorer og developere, som opfører byggeriet – primært til boliger - i den nye bydel.

Et af de centrale greb i Kanalbyens kunststrategi er ideen om tidligt at udpege, hvor i et byggeri kunsten kan indgå, og herefter indtænke det i byggebudgetterne. På den måde kan der opnås en økonomisk besparelse sammenlignet med en proces, hvor kunsten først udføres efter, at byggeriet er gennemført.

"Jo tidligere kunsten kommer ind, jo større er sandsynligheden for, at de private bygherres budgetter kan spille med. Vi pålægger ingen investorer, at de skal bruge penge på kunst – men vi tilbyder dem, at vi kan analysere hvor i et byggeri, der er poten-

Kunstneren Peter Holst Henckel gik i efteråret 2018 i gang med at opføre sit værk i boligbyggeriet Langebro, som Enggaard A/S er bygherre på. Værket, som er inspireret af det omgivende havmiljø, strækker sig op i seks etagers højde.

tiale for kunst – og hvordan det kan gøres mest økonomisk fordelagtigt for dem", forklarer Tim E. Halvorsen.

Udover selve analysen af, hvor og hvordan kunsten kan realiseres, tilbyder Kanalbyen også investorer at hjælpe med at finde den resterende finansiering til et kunstværk, som ikke kan indeholdes i byggebudgetterne. Projektet har nedsat en fundraisegruppe med eksterne kræfter, som nu har fundet finansiering fra Middelfart Sparekasse til det første værk, som er en del af et større pilotprojekt.

Pilotprojektet består af i alt seks forskellige kunstværker, hvor det første er kunstnerisk udsmykning af tre opgange i boligbyggeriet Langebro. For at alle pilotprojektets værker kan gennemføres og forhåbentlig bane vejen for flere kunstværker i den nye bydel, er åbenhed et afgørende parameter, forklarer Tim E. Halvorsen:

"Vi udvikler det her partnerskab med bygherrerne omkring kunst baseret på åbne bøger. Det fungerer

ikke, medmindre vi får en transparent budgetlægning og en ærlig snak om, hvad den eventuelle besparelse ved at indtænke kunsten i byggebudgetterne kan være".

Ramme det rigtige tidspunkt

Når man som Kanalbyen arbejder med at realisere kunstværker som en del af byggeriet, er det afgørende, at tidsplanen overholdes. Kunsten må ikke forsinke byggeriet, forklarer projektdirektøren:

"Kunstneren er inde i de tidsåbninger, der er i byggeprocessen. Her er det et krav, at kunstværket står klar til den aftalte tid. Kunstprocessen og byggeprocessen hænger tæt sammen, så det er vigtigt, at man også har nogle kunstnere, som er villige til at underkaste sig den tidsramme, der nu engang er. Kunstprojekterne må ikke forsinke byggeriet, for så løber der helt andre udgifter på".

Fundraisegruppen, der skal finde ekstern finansiering til værkerne, er af samme grund også underlagt en stram tidsplan.

I Kanalbyen er der også plads til kunsten som midlertidig aktivitet – som her i sommeren 2017, hvor den nye bydel fik besøg af den norske kunstner Marit Benthe Norheims såkaldte 'Life Boats', der er skabt i forbindelse med Aarhus 2017 Europæisk Kulturhovedstad.

"Fundraisergruppens arbejde skal være tilendebragt, inden entreprenøren skal bestille elementer", siger Tim E. Halvorsen og understreger, at den stramme tidsplan selvfølgelig kan være en udfordring.

Hvis fundraisergruppen ikke lykkes med at finde ekstrafinansieringen udover byggebudgetterne, så står de private bygherrer frit – og her er en mulighed, at de selv finansierer resten, men det er ikke et krav, forklarer han. Eller der kan arbejdes på en nedjustering af kunstprojektet – men vetoretten har de under alle omstændigheder.

Et tillidsfuldt samarbejde

Projektdirektøren forklarer, at en succesparameter er at få etableret et tillidsfuldt samarbejde mellem bygherre, arkitekt, entreprenør og kunstner og få skabt en fælles forståelse af det, som kunsten bidrager med.

"Det handler om at få klargjort, at kunsten kan give en unik værdi til byggeriet – og alle søger jo unikke positioner. De får noget identitet til byggeriet, som de kan bygge deres markedsføringsarbejde op omkring".

De første beboere flyttede ind i boligkomplekset Langebro i februar 2019 og har dermed allerede stiftet bekendtskab med det første værk.

"For en ganske lille merudgift har vi fået seksetagers kunst i tre opgange og fået skabt tre unikke bygninger, der fortæller hver deres historie", fortæller Tim E. Halvorsen.

Sideløbende med gennemførelsen af kunstprojekterne planlægger Tim E. Halvorsen, at Kanalbyen også får en midlertidig kunsthall, som kan blive et samlingspunkt og udstillingssted for arbejdet med kunsten i den nye bydel.

"Vi skal gerne udnytte den dynamiske proces, der er omkring kunsten – og måske kan en pop-up hal blive til en stor flot kunsthall i et af byggerierne i den permanente by", siger han.

Kunsten skal gøre en forskel

Tim E. Halvorsens forhåbning er, at Kanalbyen inden for de næste fem-ti år bliver det danske byudviklingsprojekt, hvor der er integreret mest spændende kunst ind i byudviklingen.

"Jeg vil gerne have, at kunsten gør en forskel og virkelig driver udviklingen af Kanalbyen, og at kunsten

bliver en faktor i folks beslutning om at bosætte sig her", siger han og påpeger, at det også gælder for tiltrækning af virksomheder til området.

I løbet af de næste par år, mens det samlede pilotprojekt realiseres, håber projektdirektøren, at potentialeanalyser og tidlig indtænkning i byggebudgettet er blevet en velcementeret arbejds metode for at integrere kunst i bydelen.

"Og så har vi forhåbentlig fundet nogle faste fonde, som vi samarbejder med, og som hvert år er villige til at investere et millionbeløb i Kanalbyen,

så vi hele tiden har en portefølje af kunstprojekter, hvor byggebudgetterne er med. Så skal vi simpelthen implementere bygningsintegreret kunst i byudviklingen meget systematisk hele tiden", siger han og tilføjer:

"Lige nu er vi meget på et værk ad gangen, men vi skulle gerne bevæge os mere op på portefølje og strategier. Det er min drøm".

Kunsten som medskaber af byens rum

Kunstnere kan være med til at definere byrumsprojekter og komme med bud på konkrete løsninger, der kan løfte de steder, hvor de indgår. Det gælder blandt andet for Superkilen på Nørrebro, hvor det kunstneriske bidrag afspejler områdets kulturelle mangfoldighed - og en kommende kunststi i Ishøj, der skal skabe en indbydende forbindelse mellem stationen og kunstmuseet ARKEN.

Står man af S-toget på Ishøj Station med det formål at besøge kunstmuseet ARKEN, kommer man på en længere gåtur. 2,2 kilometer for at være præcis. Ruten går gennem et varieret landskab af boligbebyggelser, der starter ved stationspladsen og ender på strandengen ud til Køge Bugt, hvor museet er placeret. For at gøre det lettere at finde vej og binde museets bedre sammen med stationen bliver der i 2019 opført en helt ny kunststi ved navn ARKENWALK.

TIL VENSTRE: ARKENWALK skal give en sammenhængende kunstoplevelse på en rute mellem Ishøj Station og kunstmuseet ARKEN.

HERUNDER: I Superkilen på Nørrebro i København er kunsten fra starten integreret i anlæggelsen af et nyt byrum.

“Den er tænkt som en oplevelsesrig park, hvor by, landskab og kunst er tænkt sammen i en helhed”, siger Astrid Bruus Thomsen, programchef i Realdania, der sammen med Ishøj Kommune og ARKEN står bag projektet.

Udover at være en attraktiv og sammenhængende forbindelse, hed det i konkurrenceopdraget, at ‘stien skal synliggøre ruten fra Ishøj Station til Arken, men samtidig skal den give en kunstoplevelse til besøgende og byens borgere, også selvom de ikke er på vej til ARKEN’.

“ARKENs særkende er, at publikum skal engageres og udsættes for noget, som beriger dem. Det ville vi gerne trække ud i den fysiske forbindelse i form af noget, man kan interagere med og få en oplevelse ud af”, siger Astrid Bruus Thomsen og forklarer, at det samlede vinderforslag fra Arkitekt Kristine Jen-

Vi er her for brugernes skyld, og vi har bevæget kunsten fra at være til for noget til at være til for nogen.

MUSEUMSDIREKTØR CHRISTIAN GETHER, ARKEN

TIL VENSTRE: Kunstmuseet Arken med Ishøjs centrum i baggrunden (øverst til venstre i billedet).

TIL HØJRE: Astrid Bruus Thomsen er programchef i Realdania, hvor hun har særlig fokus på bæredygtige byer og fællesskaber.

sens Tegnesteue og billedkunstner Jeppe Hein netop opfylder den vision.

”Jeg oplever en spændende kontrast i projektet, hvor den grønne landsskabsrute rejser alvorlige spørgsmål om klimaudfordringerne i byerne og kobles med et kunstelement, som konfronterer mennesket med det legende og humor”, tilføjer Astrid Bruus Thomsen.

Kunsten ud til borgerne

Vinderforslaget består af en grøn parkstruktur med høje træer og en række finurlige, røde gadelamper. Museumsdirektør Christian Gether fra ARKEN ser også projektet som en naturlig forlængelse af museets ide om at bringe kunsten ud til borgerne og invitere til dialog, som de har praktiseret i mange år efterhånden.

”Vi er her for brugernes skyld, og vi har bevæget kunsten fra at være til for noget til at være til for nogen”, siger han og forklarer, at den tankegang blandt an-

det har udmøntet sig i flere kunststillinger i butikcentre og på biblioteker – og i en stadigt voksende skulpturpark omkring museet.

”Det næste logiske skridt var at få hængt os på helt oppe ved stationen, sådan at man - når man kommer ud fra stationen - straks ser nogle røde lygtepæle. Så ved man, at man er kommet til Ishøj, Kunstens By, hvor ARKEN ligger. Og så skal man blot følge de røde lygtepæle ned igennem terrænet for at komme til museet”.

Planen er, forklarer Christian Gether, at den kommende kunststi kan udvides med nye værker, så den med tiden kan vokse sammen med skulpturparken omkring ARKEN, der også ekspanderes årligt.

”Selve projektet, der ligger nu, er et basisprojekt, som godt kan stå selv - men hovedgrebet er i virkeligheden en akse, som på sigt kan udvikle sig”, fortæller Astrid Bruus Thomsen fra Realdania.

Christian Gether har som museumsdirektør for ARKEN fokus på at få kunsten ud til borgerne og invitere til dialog.

Kunstneren som en del af teamet

Ideen med at bede tværfaglige teams bestående af byrums- og landskabsarkitekter og kunstnere om at byde ind på opgaven, var blandt andet inspireret af det prisvindende byrumsprojekt Superkilen på Nørrebro, som Realdania også støttede.

”Dengang havde vi ikke efterspurgt kunstnere, men BIG [arkitekter, red.] havde selv teamet op med Superflex og leveret et forslag, hvor kunstnere og arkitekter arbejdede sammen fra starten”, siger Astrid Bruus Thomsen.

Superkilen er en 750 meter lang offentlig park på Ydre Nørrebro i København, skabt af BIG arkitekter sammen med den danske kunstnergruppe Superflex og det tyske landskabsarkitektfirma Topotek 1. Parken består af tre områder, der ligesom navnet antyder ’kiler’ sig tværs gennem bydelen, og her er Den Røde Plads ved Nørrebrohallen nok den mest kendte og opsigtsvækkende af de tre. Kunstnergruppen Superflex bidrog både med tredelingen af området

og med ideen om at hente ting fra alle steder i verden og placere dem i Superkilen.

”Vi er billedkunstnere, så vi havde selvfølgelig en anden rolle i forhold til hele byggeprojektet, men vi lagde konceptet og var med hele vejen igennem til at styre den kunstneriske del af processen”, forklarer Jakob Fenger, der sammen med Rasmus Nielsen og Bjørnstjerne Christiansen udgør kunstnergruppen Superflex, som har eksisteret siden 1993.

De holder selv til på Nørrebro og har brugt deres indgående kendskab til området i deres tilgang til projektet, forklarer han:

ARKENWALK

I 2017-18 blev der afholdt en arkitektkonkurrence om en ny 2,2 kilometer lang ’Kunst- og kulturakse’ fra Ishøj Station og ud til kunstmuseet ARKEN. Fire teams deltog, og vinderforslaget ARKENWALK er udviklet af billedkunstner Jeppe Hein, Arkitekt Kristine Jensens Tegnesteue og Creator Projects.

ARKENWALK er støttet af Ishøj Kommune, ARKEN og Realdania og forventes at kunne realiseres i løbet af 2019-20.

SUPERKILEN

Superkilen er et byrumsprojekt, udviklet i et samarbejde mellem Københavns Kommune og Realdania i årene 2004-12. I 2007 blev der gennemført en tofaset projektkonkurrence med først fem og siden to teams. Vinderforslaget med titlen '3 zoner, 3 farver - ét globalt kvarter' kom fra BIG, Topotek 1 og Superflex.

Superkilen er en del af et større udviklingsprojekt ved navn 'Mimersgadekvarteret' på Nørrebro, som også omfatter Nørrebrohallen og Mimersparken. Områdefornyelsen Mimersgade har været en del af samarbejdet.

Superkilen har været indstillet til flere arkitekturpriser. I 2016 blev projektet præmieret med den internationale arkitekturpris Aga Khan Award, hvor det blev fremhævet for at fremme integrationen på tværs af etnicitet, religion og kultur i området.

"Som kunstnere har vi en interesse i konflikter og i forskelle. Og Nørrebro er jo et interessant område, fordi folk der bor her har en milliard forskellige syn på, hvad det er for et område – og medierne har også et specifikt syn. Så der er nogle interessante spændinger, både internt og udadtil".

Ekstrem borgerdeltagelse

I konkurrenceopdraget indgik, at forslagene skulle afspejle områdets mangfoldige beboersammensætning, og at der skulle arbejdes aktivt med at inddrage borgerne. Disse krav kombinerede Superflex i ideen om at hente elementer fra hele verden, hvor de samtidig gjorde brug af en særlig form for borgerinddragelse.

"Vi begyndte at spørge folk rundt omkring, på computercafeer, musikklubber, stavgængerklubber og hvad vi nu kunne finde på. Ud af det kom der nogle helt andre og interessante svar", siger Jakob Fenger,

TIL VENSTRE: Jakob Fenger og Superflex har været dybt involveret i at udvikle Superkilen med et stærkt fokus på områdets mangfoldige beboersammensætning.

TIL HØJRE: Morten Just Jacobsen (stående) og Torben Schølow (siddende) fra Byens Drift Nord i Københavns Kommune oplever til daglig, at kunsten i Superkilen engagerer områdets besøgende.

som fortæller, at deres metode udsprang af at have observeret kommunens borgerinddragelse:

"Vi så, at der var en kæmpe stor forskel på, hvem der kom til kommunens møder, og hvem vi så på gaden. Det er meget den samme gruppe af mennesker, som har overskud til at gå til kommunens møder og som ved, at de er der".

Den opsøgende metode, som Superflex i stedet udviklede, kaldte de 'Extreme Participation' (ekstrem deltagelse), som gik ud på at opsøge borgere, udvælge en håndfuld grupper/enkeltpersoner og invitere dem på en rejse til et selvvalgt sted i verden, hvorfra de gerne ville hente noget med hjem til Nørrebro. Statens Kunstfond støttede processen, som førte dem til Palæstina, Thailand, Texas, Spanien og Jamaica.

"Vi fandt nogle folk med en historie. Det var ikke nødvendigvis den mest demokratiske tilgang, måske mere subjektiv. Men som jeg ser det, handler det også om historiefortælling - og så er det jo ikke ligegyldigt, hvilke historier man fortæller", siger Jakob Fenger.

To af de historier, der fik lov til at indgå i projektet, var to unge kvinder med rødder i Palæstina, som ønskede at få fragtet noget palæstinensisk jord til Superkilen - og en gruppe stavgængere med stor kærlighed til Spanien og spanske mænd, der fik en bronzetyr installeret. Mere end 100 forskellige elementer fra mere end 50 lande indgår i området på Nørrebro.

Særlig attraktionsværdi

"Superkilen har en særlig attraktionsværdi. Der er ikke nogen andre steder som Superkilen, der tiltrækker turister. Folk synes, det er sjovt, at der er nogle ting fra andre lande", siger Torben Schølow, der er anlægsgartner og teamkoordinator for Byens Drift Nord, som hører under Københavns Kommunes Teknik- og Miljøforvaltning.

Sammen med resten af sit team, som holder til i en skurbygning i Nørrebroparken, har han sin daglige gang i Superkilen.

"Det hele er en stor broget masse, men når man så fortæller folk om tingene, så kan de godt se sammenhængen. Mange mennesker synes også, det er sjovt at gå og læse om tingene", fortæller Torben Schølow og tilføjer, at de mange usædvanlige elementer dog har krævet lidt kreativ problemløsning i forhold til den daglige drift og renhold.

Det gælder blandt andet i forhold til de særlige skraldespande, som ikke har standardmål - og hørpalmerne, som pryder Den Sorte Plads. Selvom de kan tåle frostgrader, så har de svært ved at klare den kolde danske vintervind - og derfor skal de pakkes ind.

"Det var faktisk mit første syn af jer, at I sad seks granvoksne mænd herovre i skuret og syede poser",

TIL VENSTRE: Tina Saaby, Københavns stadsarkitekt fra 2010 til 2018, ser Superkilen som et formidlingsmæssigt stærkt og markant byrumsprojekt.

TIL HØJRE: Teknik- og miljødirektør Marie-Louise Madsen håber, at ARKENWALK kan få en katalyserende effekt for Ishøj Kommune.

til fra hele København og også gerne som turist. Og netop den ambition har kunsten været med til at indfri, mener Tina Saaby:

“Det er et formidlingsmæssigt stærkt projekt, fordi det stiller så mange spørgsmål - og det er det, jeg synes kunsten kan, når den virkelig virker: så efterlader den os med nogle spørgsmål. Og det synes jeg helt klart, at Superkilen er et projekt, som ret markant gør”.

Et løft til Ishøj

I Ishøj Kommune er det teknik- og miljødirektør Marie-Louise Madsens forhåbning, at den grønne stiftorbindelse ARKENWALK med sine kunstneriske gadelamper kan få en katalyserende effekt, der rækker ud over kunststien.

“Jeg håber generelt, at det kan give et løft til vores by. At vores borgere og alle dem, der tager toget til Ishøj og går turen ned til ARKEN, får en kunstoplevelse allerede, når de stiger ud af toget og begynder at gå ned mod ARKEN”, siger Marie-Louise Madsen, der er med i ARKENWALK-projektets styregruppe.

Hun forklarer, at projektet også er en del af en langsigtet, strategisk målsætning, som er på tegnebrættet i kommunen og handler om at bruge kunsten mere aktivt til at skabe en anden fortælling om Ishøj:

“Vi vil gerne være ‘kunstens by’ og tænke kunsten endnu mere ind i vores aktiviteter, så kunst ikke bare er noget elitært og finkulturelt - men at det generelt er noget, der fylder i det, vi laver og bliver kendt for. Tanken er, at det kan være med til at give en positiv identitet og et bedre omdømme samt styrke borgernes fællesskaber og livskvalitet”.

ikke hele tiden at skulle forholde sig til en driftssituation”, siger hun og uddyber:

“Selvfølgelig skal kunstnere også tænke over, hvordan deres kunst skal driftes, men de er alligevel lidt mere fritstillet, end arkitekter er. Og den frihed kan der jo nogle gange netop komme nogle andre blikke og andre måder at udfordre begreber på ud af. Og så betyder det jo ikke, at man ikke sagtens kan involvere driftspersonalet i at udvikle nye driftsmetoder”.

I tilfældet med Superkilen har den frihed resulteret i et projekt, som Tina Saaby mener forholder sig til Nørrebros særlige kvaliteter og udfordringer på en meget konkret måde:

“Jeg synes, de går ind og taler om mangfoldighed og det at komme fra mange forskellige kulturer som noget, der også handler om at have noget at identificere sig med. Og det synes jeg bare var mega interessant”.

Intentionen med Superkilen var fra starten, at det skulle være mere end blot et byrum for folk på Nørrebro, det skulle være unikt og have en tiltrækningskraft, der kunne gøre det til et byrum man kommer

siger enhedschef for Byens Drift Nord, Morten Just Jacobsen.

Tidlig indtænkning af driften

Selvom teamet bag Superkilen var opmærksomme på, at hovedparten af de forskellige elementer skulle produceres i Danmark af hensyn til at kunne vedligeholde dem, så blev enkelte elementer hentet hjem fra fjerne egne.

Morten Just Jacobsen lægger vægt på at huske driften, når man udvælger utraditionelt byrumsinventar som det i Superkilen:

“Vi vil gerne med, når projekter udformes, så man tænker alle ting ind på et tidligt tidspunkt og kan undgå unødige ekstraudgifter senere”.

Når det gælder kunstneres rolle i byrumsprojekter, mener Tina Saaby, Københavns stadsarkitekt fra 2010-18, at kunstnere til en vis grad bør friholdes fra at tænke for meget over den praktiske virkelighed.

“Man kan sagtens diskutere, om det var smart at få en hel masse byrumsinventar til Superkilen, som vi ikke har driftsdimsedutter til og den slags. Men det synes jeg egentlig, det var. Kunsten er berettiget til

Selvfølgelig skal kunstnere også tænke over, hvordan deres kunst skal driftes, men de er alligevel lidt mere fritstillet, end arkitekter er. Og den frihed kan der jo nogle gange netop komme nogle andre blikke og andre måder at udfordre begreber på ud af.

TINA SAABY, KØBENHAVNS KOMMUNES STADSARKITEKT 2010-18

Kunst på byens flader

Overraskende og engagerende kunstværker, som i kraft af fælles processer mellem fx kommune, bygherrer, rådgivere og kunstnerne går i dialog med byrummet, findes der mange eksempler på. Her er et udpluk fra de senere år.

DRØMMEGAVL I VALBY

Hvad drømmer du om? Det spørgsmål har kunstner og digter Morten Søndergaard stillet beboerne i et boligbyggeri i Valby. Deres mange forskellige svar er stanset ud i en metalplade, som er opsat på husgavlen - og via belysning fra bagsiden kommunikerer den beboernes forskelligartede drømme. Dette kunstprojekt er indgået som en del af en energirenovering af boligblokken, hvor et samarbejde mellem boligforeningen, kunstneren og rådgivervirksomheden Rambøll har ført til realisering af værket 'Drømmegavl' [2015]. Kunstnerens intention har været at give beboerne større ejerskab til værket, som på sin helt egen måde gør det indre, drømmene, til et ydre anliggende.

HELIOS FILM- OG KULTURHUS I FAABORG

Ideen om et levende hus i evig bevægelse har været udgangspunktet for Emil Saltos værk 'Echoes' [2016], som pryder facaden af Helios Film- og Kulturhus i Faaborg - og selvom udtrykket er væsentlig mere abstrakt end hovedparten af kunsten på det nærliggende Faaborg Museum, refererer det med sit lys og sine farver til Faaborg som kunst- og museumsby. Emil Salto skabte 'Echoes' til et hus, som var tegnet på forhånd men endnu ikke bygget. Via højteknologi reagerer værkets 55 specialfremstillede lamper - som værkets navn antyder - på impulser fra husets indre og ydre påvirkninger som vejr, tid og bevægelser omkring bygningen. På den måde bidrager facaden til det omgivende byrum med et helt særligt og foranderligt udtryk.

BOGSTAVFORTOV I VEJLE

Forholdet mellem sprog og verden, at vi tænker i sprog og italesætter vores tanker via sprog, har inspireret billedkunstner Anders Bonnesen til værket 'Hvis du ikke ved, hvor du skal hen, vil alle veje føre dig dertil' [2017]. Det 400 meter lange flisebelagte fortov på Flegmade i Vejle ligner med sine hvide og sorte felter en krydsogtværs- eller Wordfeud-spilleplade. Indlagt i fliserne er bogstaver, der tilsammen danner citater fra danske digtere, heriblandt bysbarnet, den verdensberømte digter Inger Christensen. På Anders Bonnesens værk fragter mange studerende sig dagligt til og fra uddannelsesinstitutioner, og kunstneren håber, at de i forbifarten kan nå at opfange et digt eller to, som kan give dem stof til eftertanke.

'VESTLED' I HVIDE SANDE

Det minimalistiske værk 'Vestled' [2006] i Hvide Sande er resultatet af et samarbejde mellem billedkunstner Marianne Hesselbjerg, arkitekt Carsten Juel-Christiansen og landskabsarkitekt Torben Schönherr. Det markerer og sætter fokus på overgangen mellem byen og vandet, som har været byens livsnerve, lige siden byen opstod. 'Vestled' består

af to funktionelle delværker: en stor teglstensbelagt plads, der forbinder områdets parkeringsplads med selve stranden, hvor det andet delværk - en lang bronzeskulptur - udgør et oplagt sted at hvile sig. Den teglstensbelagte plads bugter sig i takt med landskabet og danner en kontrast til kimingens skarpe linje, som også er gengivet i bronzeskulpturen.

Kunst og nærvær i Holstebro's nye sundhedscenter

Kunst, som er integreret i Holstebro Kommunes nybyggede Center for Sundhed, bygger videre på byens mangeårige tradition for kunst på offentlige steder.

Holstebro har en mere end 50 år gammel filosofi om, at kunsten skal ud til borgerne. Derfor møder man den mange steder i den vestjyske købstad, hvor en lang række værker med tiden er placeret i byens rum som gader, pladser og grønne områder – og i bygninger som skoler, idrætshaller og på byens rådhus.

Med et nyt projekt har kommunen sammen med Statens Kunstfond indarbejdet kunsten fra starten i et helt nybygget hus – nemlig Center for Sundhed, som åbnede i efteråret 2018.

Her har kunstneren Pernille With Madsen skabt et kunstprojekt specielt til bygningen med det formål at skabe nærvær og sanselighed for borgere og medarbejdere.

Pernille With Madsen har gjort gulvarealet i foyeren til ét stort kunstværk, og derudover har hun inddraget vægarealet med et langt billedtæppe og et lodret kunstværk, der bl.a. er belagt med bladguld. Alt dette er blevet til i en proces, hvor den kunstneriske udsmykning har været tæt integreret med byggeprocessen.

Statens Kunstfond har desuden udvalgt et større antal kunstværker, der på hver deres måde er med til at signalere ro, harmoni, professionalismisme og kvali-

tet – og som sender et signal til borgerne om, at de er i sikre og trygge hænder uanset ærinde i huset.

Statens Kunstfond har i fællesskab med Holstebro Kommune og Region Midtjylland givet tilskud til det stedsspecifikke kunstprojekt.

TIL VENSTRE: På en sjov måde har Simon Dybroe Møller skabt en skulptur, der er en rebus, som ikke går op.

ØVERST: Filosofien i Pernille With Madsens kunstprojekt er, at borgerne skal træde ind i et visuelt imødekommende hus.

NEDERST: Heidi Hove har med sin motorsav formet sin familie med inspiration i, at vores familie er med til at forme os som mennesker.

Kunstneren som problemløser

Et aktivt engagement i stedet, hvor kunsten indgår, er noget af det, der adskiller mange kunstners praksis i dag fra tidligere. Det mener formanden for Statens Kunstfonds Legatudvalg for Billedkunst, Søren Taaning, der ser samskabelse mellem byggefolk, arkitektur og kunstnere som vejen frem til en vellykket proces, når kunsten skal indgå i byudvikling og byggeri.

“Kunstnere er fede at have med i en proces, fordi de kan stille andre spørgsmål, de har et andet fokus og kan være med til at sikre diversiteten”.

Sådan siger Søren Taaning, der siden 2016 har været formand for Statens Kunstfonds Legatudvalg for Billedkunst.

Her har han været med til at støtte en række såkaldt stedsspecifikke kunstprojekter – og han fornemmer tydeligt, at kunstnere i dag kommer med et tværfagligt perspektiv og en helt anden lyst til at engagere

Søren Taaning, der selv er billedkunstner, slår til lyd for samskabelse mellem kunstnere og fagprofessionelle inden for byudvikling og byggeri. Her ses han på sin egen naturgrund, som han sammen med kollegaen René Schmidt har udviklet til skulpturparken ‘Skovsnogen Deep Forest Artland’ i den midtjyske natur. Det er René Schmidt, som står bag værket på billedet.

sig i og forholde sig til de steder, hvor deres kunst skal indgå, end det tidligere var tilfældet:

“Vi kan se, at en del kunstnere faktisk har brug for, at der er en situation, et problem, noget at forholde sig til. Det bliver noget, de bruger i deres praksis. De vil gerne forholde sig til et sted, nogle mennesker og en situation”.

Netop lokal forankring er et af de parametre, som Statens Kunstfond kigger på, når de skal vurdere, om et projekt er støtteegnet. Fonden har i flere tilfælde støttet brugerinvolverende og dialogbaserede processer – og kunstnere, der aktivt forholder sig til et specifikt steds særlige karakter eller udfordring.

En samskabelsesproces

Et aktuelt eksempel er projekt ‘KulTHYvator’ i Thy, som er igangsat af en gruppe lokale i tre mindre

TIL VENSTRE: Som led i projektet 'KulTHYvator' har kunstneren Morten Modin sammen med borgere i Hundborg skabt værket 'Reminiscens - når grundlaget var et hus'. Værket består af 5.000 brugte mursten fra nedrevne huse i området foruden tre betonsokler, der skal bruges til skulpturer, som kunstneren har skabt i samarbejde med elever fra Hundborg Friskole. De lokale har deltaget i hele processen fra borgermøder til det praktiske arbejde med at skabe kunstværket.

NEDERST TIL HØJRE: Blandt de stedsspecifikke og involverende kunstprojekter, som Statens Kunstfond har støttet, er denne labyrint i Horsens, skabt af kunstneren Jesper Dalgaard med hjælp fra lokale spejdere. Det midlertidige værk, som kunne opleves i efteråret 2017, var ønsket af Horsens Kommune og institutionen FÆNGSLET for at afprøve, hvordan det grønne område kunne indtages og aktiveres. I forbindelse med det regionale netværk Urban Lab blev værket formidlet til en lang række kommuner, der netop arbejder med kulturel byudvikling og afprøvning af midlertidige kunstprojekter.

landsbyer. Her arbejder engagerede borgere og kunstnere sammen om at udsmykke flere nedrivningsgrunde i byerne.

"Når det lykkes, er det mere vellykket, end hvis kunstnere kom bagefter uden dialog og placerede et kunstværk", siger Søren Taaning, som er overbevist om, at en samskabelsesproces mellem byggefolk, arkitekter og kunstnere er vejen frem.

Han sammenligner tendensen med Gesamtkunstwerke, som man kendte dem fra 1800-tallets Tyskland – og fortæller, at den også vinder frem andre steder i Europa:

"I Bristol i England er kunstnere for eksempel altid en del af arbejdet med at udforme byrum, fordi de simpelthen ikke vil overlade udformning af deres by til få faggrupper".

Kunstkonsulentordning

Som noget helt nyt har Statens Kunstfond fra 2019 i samarbejde med Bygningsstyrelsen indført en ny

ordning, hvor ti kunstkonsulenter skal fungere som en slags bygherrerådgivere, der fra start til slut understøtter samarbejde mellem parterne i en kunst-sag, både de bygge- og kunstfaglige – samtidig med at de sørger for, at det kunstneriske niveau og relevans for det pågældende sted og dets brugere er i fokus.

"For ti år siden kunne man ikke lave den her kunst-konsulentordning, fordi ingen havde den tværfaglige erfaring. Men efterhånden er der kommet et hav af konsulentbureauer, der har tilegnet sig den ekspertise og det her brede perspektiv – og det siger noget om, at der er opstået et behov", siger Søren Taaning.

Ikke nødvendigvis en dyr løsning

Han mener, at konsulenter med viden om både byggeri, kunst og procesfacilitering kan være relevante at tilknytte for alle, der opfører bygningsintegrerede kunstværker. Selvom tiden ifølge udvalgsformanden i sidste ende er godt givet ud, så kommer man ikke udenom, at det tager tid at integrere kunst i byggeprocesser:

Vi kan se, at en del kunstnere faktisk har brug for, at der er en situation, et problem, noget at forholde sig til. Det bliver noget, de bruger i deres praksis. De vil gerne forholde sig til et sted, nogle mennesker og en situation.

SØREN TAANING, FORMAND FOR STATENS KUNSTFONDS LEGATUDVALG FOR BILLEDKUNST

”Der ligger nogle ekstra arbejdsgange, noget koordinering i det. Hvis man aldrig har været ude i de processer før, vil man nok føle, at det er ekstra. Men vi taler også om at løfte et byggeri til et helt andet niveau, og der er noget ekstra proces. Men ved at tænke det tidligt ind, som de fx gør det i Kanalbyen i Fredericia, så kan man måske spare nogle andre steder”.

Han maner også forestillingen om kunsten som en uundgåeligt bekostelig fornøjelse til jorden.

”Kunstnerne er faktisk dygtige til at tænke kreative løsninger til en billig penge, men de har fået ry for at bruge dyre materialer. Det er fordi de ofte kommer ind efter, at en bygning er etableret - og så bliver det jo den dyre løsning, når der skal klistres noget på”, siger Søren Taaning, som blandt andet peger på Anders Bonnesens bogstavfortov i Vejle som et eksempel på, at det ikke behøver at være dyrt. Her fandt kunstneren nemlig selv en flisefabrikant, som kunne lave de fliser, der skulle bruges, til en overskuelig pris.

Om samarbejde med Statens Kunstfond

Statens Kunstfond støtter kunst i byudvikling og byggeri via puljen ’Kunst i det offentlige rum’. Når Statens Kunstfond indgår i et samarbejdsprojekt, er den modtagende institution projektejer og byggherre.

Kunstneren er ansvarlig for at levere skitseprojekt, budget, tidsplan og et estimat over drifts- og vedligeholdelsesudgifterne.

Statens Kunstfonds rolle er bl.a. via dialog og analyser at sikre, at kunstner og værk matcher rammerne for opgaven, herunder at kvalificere kunstnerens skitseprojekt. Arbejdet starter med, at der bliver nedsat en styregruppe, der har de nødvendige beslutningskompetencer til at få aftalt rammer, økonomi og proces for kunstopgaven. I styregruppen sidder repræsentanter fra bygherreorganisationen, Statens Kunstfonds Legatudvalg for Billedkunst, brugergruppen samt en projektleder.

Et kunstprojekt gennemløber typisk disse faser:

- Fastlæggelse af kunstopgavens rammer, inkl. valg af kunstner
- Møde med kunstneren / drøftelse af rammer, opgaver og ansvar
- Præsentation af skitseforslag / endelig beslutning
- Kontrakt indgås / afklaring af projektmodel (rådgivermodel eller totalentreprise)
- Realisering
- Aflevering / drift- og vedligeholdelsesplan, afleveringsprotokol
- Indvielse
- Projektets afslutning / aflæggelse af regnskab, dokumentation af værket
- Kunstværkets videre liv / byggherre er som ejer ansvarlig for drift og vedligehold og kommunikation omkring værket

Skat og moms

Når man vil arbejde med kunst i byudvikling eller byggeri, bør man være opmærksom på, at der kan gælde særlige regler for skat og moms i forbindelse med investeringen i kunst. Der kan her være forskel på, om man er en kommune eller en privat aktør – og på, om man køber et værk eller en kunstnerisk ydelse.

Det kan være en god idé at rådføre sig med SKAT eller en revisor om de nærmere regler.

På en monumental beton-silo på Haderslev Havn har Victor Ash skabt værket 'Havudsigt' som et led i udviklingen af et nyt bymiljø og en skaterpark på den nedlagte industrihavn.

Realdania By & Byg

Realdania By & Byg fører Realdanias mission og strategier om livskvalitet i det byggede miljø ud i livet gennem ejerskab af bygninger og arealer til byudvikling.

Ejerskabet giver mulighed for at gennemføre nybyggeri og følge byggeeksperimenter i fuld skala og for at udvikle og realisere visionerne for fremtidens byliv i arealudviklingselskaber med danske kommuner og andre investorer.

Byudvikling gennem ejerskab

Gennem medejerskab af arealudviklingsprojekter er Realdania By & Byg med til at give konkrete svar på udfordringer for fremtidens byer. Det sker med en lang investeringshorisont og fokus på bæredygtige løsninger af høj arkitektonisk kvalitet, der bidrager til den samlede by – og ikke kun arealudviklingsområdet.

Bydelene udvikles i samarbejde med kommunerne med udgangspunkt i en fælles vision og udviklingsplan. Visionen og udviklingsplanen tager afsæt i områdets og byens styrker og unikke kvaliteter.

Eksempler på arkitektur og byggeskik

Realdania By & Bygs samling af unikke historiske ejendomme rummer væsentlige eksempler på arkitektur og byggeskik fra 1500-tallet til i dag, og interesserede får mulighed for at komme helt tæt på restaureringen og vedligeholdelsen af de historiske bygninger.

Når Realdania By & Byg investerer i ejendomme og arealer, sker det for at udvikle eller sikre kvaliteter, som ellers ville gå tabt, og selskabet går typisk kun ind i projekter, som andre ikke kan løfte. Det er også en forudsætning, at anvendelsen er nutidig, og at driften er økonomisk bæredygtig.

Realdania By & Byg byder gerne indenfor på arealer og i huse i regi af Realdania By & Byg Klubben, som er for alle med interesse for og engagement i arkitektur, bygningskultur og byudvikling – og også for virksomheder, som kan tegne et erhvervsmedlemskab.

Realdania By & Byg har betydelige erfaringer med arealudvikling, drift af ejendomme, bæredygtigt byggeri og restaurering - og formidler erfaringer i nyhedsbreve, via sociale medier, gennem publikationer og oplæg i forskellige faglige fora.

Andre udgivelser om byudvikling fra Realdania By & Byg

Udviklingsplaner som værktøj i byudvikling

Belyser gennem 16 interviews udviklingsplaner som et strategisk og helhedsorienteret værktøj.

Strategisk ledelse af byudvikling

13 konkrete eksempler på – og fire modeller for - hvordan kommuner kan gribe strategisk byledelse an.

Dyrk byen

Publikation i to dele om, hvordan Urban Farming kan øge livskvaliteten i byerne.

Business Improvement Districts

Publikation om, hvordan butiks- og/eller ejendomsejere kan gå sammen om at løfte deres kvarter eller bydel.

Præfabrikeret boligbyggeri med kvalitet

Et inspirationskatalog.

Boligbebyggelser med by- og livskvalitet

Et inspirationskatalog.

Inspiration til byudvikling

Et inspirationskatalog med 29 ideer fra parallelkonkurrencerne i Køge Kyst og FredericiaC [nu Kanalbyen].

Ny inspiration til byudvikling

27 konkrete løsninger fra Realdania By & Bygs byudvikling.

Byggfællesskaber

Om beboerdrevet boligbyggeri i byudvikling. Emnet belyses gennem temaartikler og interviews.

Klimatilpasning i byudvikling

Fem klimaløsninger med merværdi.

Parkering og bykvalitet

Todelt publikation med fokus på parkeringsløsningers betydning for bykvaliteten.

Dialog og deltagelse i byudvikling

Erfaringer med dialog som langsigtet strategi.

Midlertidige aktiviteter i byudvikling

Erfaringer med midlertidighed som langsigtet strategi.

Bymiljøets betydning for virksomheders værdiskabelse

En rapport.

Værktøj til bæredygtig byudvikling

Webbaseret værktøj, der hjælper med at gøre et byudviklingsprojekt bæredygtigt.

Fremtidens by

Analyse og værktøj, der giver indtryk af tendenser og behov i fremtidens byer.

Energiløsninger i bæredygtig byudvikling

Et inspirationskatalog.

Erhvervsmedlemskab af Realdania By & Byg Klubben

Kommuner, organisationer og virksomheder kan blive erhvervsmedlemmer af Realdania By & Byg Klubben og få adgang til viden, netværk og spændende arrangementer i mindre grupper med fokus på byudvikling, byggeri og restaurering.

Få mere information på www.RealdaniabyogbygKlubben.dk/Erhverv

Kunst i byudvikling

Udgivet i april 2019 af Realdania By & Byg.

SKRIBENTER/JOURNALISTER

Side 10-21: Christine Buhl Andersen

Side 22-45 og 49-53: Michelle From Hoxer

DESIGN

Le bureau

TRYK

OAB Tryk

FOTOS OG ILLUSTRATIONER

Omslag, side 19, 24 øv., 26-27 øv. og 56-57: Martin Håkan/Coverganda.dk

Side 2, 31 th. og 36 th.: Claus Bjørn Larsen

Side 4 tv. og 12: Ny Carlsbergfondet

Side 4 th., 5 tv., 14, 22-23, 25, 27 th., 28-29, 31 tv., 35 th., 37, 38, 39, 40, 41, 48 og 51 øv.: Kurt Rodahl Hoppe

Side 5 øv.th., 13, 44 og 45: Torben Petersen

Side 5 ned.: Ole Sejrup

Side 8-9: Seizure, Roger Hiorns, 2008. An Artangel commission. Photograph by Nick Cobbing

Side 11: Sarah Sze, Still Life with Landscape (Model for a Habitat), 2011. A High Line Commission. On view June 8, 2011 - June 6, 2012. Photo by Sarah Sze.

Side 15: © 2019. Digital Image Museum Associates/LACMA/Art Resource NY/Scala, Florence

Side 17: Thomas Thorleif Busk

Side 20: Rasmus Hjortshøj

Side 24 ned. og 52: Anders Sune Berg

Side 32-33: Torben Vennndt

Side 34-35: Arkitekt Kristine Jensens Tegnestue & Jeppe Hein

Side 36 tv.: Thomas Mikkel Jensen

Side 42: Morten Søndergaard

Side 43: Jacob Noel Daniel Madsen

Side 46 og 47: Jonas Søgaard Lauridsen

Side 50: Thomas Wolsing

Side 51 ned.: Ulrik Tofte

Side 54-55: Mikkel Frost

Realdania By & Byg

Jarmers Plads 2, 1551 København V

Nørregade 29, 5000 Odense C

Tlf.: 70 11 06 06

info@realdaniabyogbyg.dk

www.realdaniabyogbyg.dk

Kunsten indgår i stigende grad, når kommuner, byudviklingsselskaber, bygherrer og andre aktører ønsker at gøre nye bydele, byrum eller bygninger levende og attraktive.

Når nye bydele udvikles, kan kunsten skabe tidlig opmærksomhed og ejerskab, og den kan være med til at stimulere bylivet og tilføre området værdi – hvad enten kunsten optræder midlertidigt eller indarbejdes mere permanent i den nye by.

Kunst kan også give eksisterende byrum og kvarterer et løft og involvere områdets borgere - ligesom den kan give det enkelte byggeri identitet og bidrage positivt til trivslen hos bygningens beboere eller brugere.

Rammerne for at indarbejde kunst i byudvikling og byggeri er blevet bedre i de senere år, bl.a. fordi mange kunstnere er blevet vant til at forholde sig til det enkelte sted og indgå i involverende processer med borgere og brugere. Og ofte giver det gode resultater, når kunsten indarbejdes fra starten af en byudviklings- eller byggeproces.

Gennem artikler og interviews med bl.a. byudviklere, projektledere og repræsentanter for kommuner og for kunstverdenen belyser denne publikation, hvordan en satsning på kunst kan skabe værdi for byer, borgere og brugere af byrum og bygninger – og samtidig formidler den konkrete eksempler på strategier, greb og processer, der sammentænker kunsten og det byggede miljø.

'Kunst i byudvikling' henvender sig til kommuner, byudviklingsselskaber, rådgivere og andre, som kan se perspektiver og muligheder i at indarbejde kunst i byudvikling og byggeri.

